

Dramaturgische nota *Het woud*

van Alexander Ostrovski

Eerste bedrijf - de geldmachine

Raisa Pavlovna is de geldzoon, waar de anderen als (geld)bewonderende planeten omheen cirkelen. Ze speelt het spel van het tekort. Ze rouwt nog steeds om het verlies van haar man. Ze kleedt zich in het zwart. De rouwkleding is een uiting van het tekort waarmee ze haar 'zijn' betekenis geeft. Een tekort aan een man in haar leven, aan geld, aan aandacht, enz.

Dit tekort gebruikt ze als een masker waarmee ze haar genot aan het teveel afdekt. Zo heeft ze wel degelijk veel geld en gaat ze er prat op dat ze voortdurend goede daden pleegt (anderen helpt), terwijl ze in werkelijkheid vrekkelig is en niets uitgeeft.

Alle andere personages kunnen onderverdeeld worden in twee categorieën waarmee Raisa een misleidend spiegelspel speelt; te kort of te veel.

Te kort	Te veel
Aksinja	Raisa
Gennadi	Milonov
Arkady	Vosmibratov
Alexis	
Pjotr	
Carp	
Oeleta	

Het gaat niet alleen om arm of rijk; dat is een te beperkte visie. Zo maskeert de gierigheid van Raisa, haar tekort aan een man (ze is een weduwe die haar man mist). Die man heeft ze nodig om het landgoed weer winstgevend te maken (zoals haar man vroeger deed). Raisa kan het woud alleen in geld omzetten door het letterlijk te verkopen. Zakelijk stelt zij zich op als een 'zwakke' vrouw. De rijkdom die Raisa aan het woud genereert is geen meerwaarde (winst) maar een letterlijk 'verliezen' (verkopen) van hout.

Raisa is niet de enige die maskers gebruikt (of anders uitgedrukt; niet is wie ze is). Alle personages maken hier gebruik van, in een spel met de dunne scheidingslijn tussen schijn en werkelijkheid.

Personage	Wat het personage toont	Wat het personage verbergt
Raisa	Te kort aan geld	Rijkdom en te kort aan liefde
Aksinja	Te kort aan geld/leven	Liefde voor Pjotr
Gennadi	Rijkdom en status	Armoede
Bulanov	Liefde voor Aksinja	Opportunisme

In dit spiegelpaleis toont elk personage een beeld van zichzelf dat niet strookt met het innerlijke leven dat zich achter de spiegel bevindt. Achter hun gedrag schuilen motieven die ze verborgen houden. Alleen bij Aksinja ligt wat zij toont en wat zij verbergt heel dicht bij elkaar. In hoeverre is samenleven het raden van elkaars motieven en het verborgen houden van de eigen motieven? Dit is ongetwijfeld een vraag die in Ostrovski's *Het woud* naar voren komt.

Gennadi legt deze spiegeltactiek bewust bloot; als acteur kiest hij ervoor om de anderen een fictieve realiteit voor te spelen. In eerste instantie om zichzelf te beschermen. Aan het einde van het stuk geeft deze tactiek hem de mogelijkheid om (middels de fictie) iedereen de waarheid te zeggen. “Waarheid is gestructureerd als fictie”, zegt Jacques Lacan. Arkady (de komediespeler of nar) is de enige die weigert aan dit spiegelspel deel te nemen. Hij is de buitenstaander. Hij kijkt toe, maar heeft niet de macht om te handelen. Hij is totaal afhankelijk van derden; hij heeft geen papieren en daardoor geen recht op een identiteit. Wie zijn identiteit verliest, verliest meteen het recht om te liegen.

Ook Alexis Bulanov doet zich anders voor dan hij is. Zijn masker teert op het tekort aan opleiding. Een tekort dat zich als een weergaloos lot in zijn geschiedenis heeft verankerd. Toch dient dit tekort slechts één doel; het maskeren van een teveel aan opportunisme. Hij heeft maar één doel; met een rijke vrouw trouwen. Daarom heeft hij er weinig moeite mee om de mooie en jonge Aksinja in te ruilen voor de oude maar zoveel rijkere Raisa.

Het eerste bedrijf is een geldmachine waarin elk personage zich profileert als een spiegel waarin een tekort een teveel maskeert.

Deze methode gaat zelfs op voor de bedienden Carp en Oeleta. Carp is als bediende een slaaf en als slaaf plaatst hij zich aan de zijde van het te kort. Toch blijkt dat hij aan de bron van alle rijkdom op het landgoed zit. Hij weet de flessen wijn staan, de champagne, weet hoe hij de kwaliteit van die wijn kan beïnvloeden, etc. Hij is een koning zonder macht. Hetzelfde kan gezegd worden van Oeleta; haar teveel is een teveel aan weten (roddels) over Raisa en Aksinja. Als Raisa afwezig is, is zij haar ogen en oren. Ook Oeleta weet handig gebruik te maken van de materiële rijkdom van het landgoed. Ze schenkt Arkady een fles in ruil voor wat liefde. Een tekort dat ze gemeen heeft met haar meesteres.

Vanaf het **eerste toneel** wordt een sfeer gecreëerd van paranoia waarin het in de gaten houden van de anderen en het zelf in de gaten gehouden worden centraal staat. De twee vrouwen Raisa en Aksinja staan lijnrecht tegenover elkaar, twee generaties, jong tegenover oud, elk met hun geheimen: de brief van Aksinja tegenover het geld van Raisa en wat daar achter schuilt, namelijk de liefde van Aksinja (Pjotr) en de liefde van Raisa (Alexis Bulanov).

In het **tweede toneel** wordt duidelijk dat het misleidende spel dat Raisa speelt (ze belooft de man waarop ze zelf verliefd is aan haar nicht Aksinja), niet doorzien wordt door Alexis. Hij maakt Aksinja het hof maar vangt bot.

Uit het **derde toneel** blijkt dat de bediende Carp door heeft dat Raisa andere bedoelingen heeft voor Bulanov.

Pas in het **vierde toneel** verschijnt Raisa, met haar hofhouding. Ze stelt Bulanov voor aan de plaatselijke bourgeoisie. Ze vertelt hen dat ze Aksinja aan Alexis uithuwelijkt. In dit bedrijf maken we ook kennis met Gennadi (via een brief die Raisa voorleest) en met Vosmibratov (die als een oplichter omschreven wordt). In het **vijfde toneel** profileert Raisa zich bij deze bourgeoisieklik als een vrijgeveige, gulle dame (het tegendeel is waar).

In het **zesde toneel** verkoopt Raisa delen van het woud aan Vosmibratov. Hij heeft een bruidsschat nodig zodat zijn zoon Pjotr met Aksinja kan trouwen. Raisa vertelt Vosmibratov over haar plannen met Aksinja; dat ze voor Bulanov bestemd is. Raisa verkoopt nog een deel van het woud voor 1500 roebel. De volgende dag brengt Vosmibratov het geld, hij wil in ruil daarvoor een ontvangstbewijs.

In het **zevende toneel** confronteert Raisa Aksinja met haar plannen. Aksinja wil Alexis niet. Raisa denkt dat dit een pose is (leugen). Raisa schakelt in het **achtste toneel** Oeleta in om Aksinja in het oog te houden. Raisa wil verhinderen dat Aksinja verliefd wordt op Alexis.

Tweede bedrijf – kiezen voor het tekort

In het **eerste toneel** vindt een geheime ontmoeting plaats tussen Aksinja en Pjotr. Het plan van Raisa om Aksinja te laten trouwen met Alexis wordt besproken en doorkruist door Pjotr's vader die een bruidsschat (3000 roebel) eist. De tijd dringt voor het jonge koppel.

Het **tweede toneel** is het langste bedrijf van het stuk. Hier worden Gennadi en Arkady voorgesteld. De acteurs gaan naar het landgoed van Raisa Pavlovna.

Waar het eerste bedrijf over het teveel gaat, handelt dit bedrijf over het tekort. Centraal in dit bedrijf staan de vragen of je in het leven je hart volgt en in hoeverre het bezit van geld het volgen van je hart (van je geluk) kan verhinderen. Pjotr en Aksinja hebben het over een vluchtplan; samen wegvlugten uit de streek, hun liefde (hart) volgen en ver weg van het landgoed een nieuw leven beginnen. In het tweede bedrijf ontmoeten we twee acteurs; mensen die door hun beroepskeuze gedwongen werden hun geboortestreek te verlaten. Ze trekken als zwervers rond in de hoop hier en daar wat werk te vinden in een theater of wat bij te verdienen tijdens een kermis. Eén ding staat vast; ondanks hun ontberingen (een voortdurend tekort aan geld), is hun leven gevuld met avontuur en plezier. Kiezen voor het tekort is een zegen.

Derde bedrijf – over de macht van de leugen

In het **eerste toneel** pikt Raisa de draad op van het einde van het eerste bedrijf waar ze haar liefde voor Alexis prijsgaf (in een monoloog aan het publiek). In dit bedrijf bekent ze mondjesmaat haar liefde aan Alexis. Dit gaat heel traag. Ze heeft het over een droom waarin Gennadi haar geluk duidelijk komt verstoren.

In het **tweede toneel** kondigt Carp de aankomst van Gennadi aan. Gennadi heeft zich vermomd als een oud militair.

Het **derde toneel** is op maat gesneden koek voor de twee steracteurs Gennadi en Arkady; de komedie van hun lange introductiescène wordt voortgezet. Gennadi dwingt Arkady mee te doen aan zijn maskerade; Arkady moet Gennadi's knecht spelen. Arkady is machteloos omdat hij geen papieren bezit.

In het **vierde toneel** wordt de komedie nog versterkt met een dialoog tussen de twee knechten; Carp en Arkady (de nepknecht).

In het **vijfde toneel** verschijnt Vosmibratov. Carp vangt hem op en zegt hem dat er een kolonel op bezoek is (Gennadi).

In het **zesde toneel** tasten Alexis en Gennadi elkaar af. Gennadi's maskerade lukt; hij slaagt erin het vertrouwen te winnen van Alexis. Ook hier staat de vraag over wat je nodig hebt om

gelukkig te zijn centraal. In het **zevende toneel** blijkt dat ook Raisa in de maskerade van Gennadi trapt.

In het **achtste toneel** wordt Raisa domweg opgelicht door Vosmibratov.

Het **negende toneel** toont hoe goed Alexis kan opschieten met Gennadi. Uit opportunisme. Gennadi wil de oplichter Vosmibratov een lesje leren, wat hij in het **tiende bedrijf** doet.

In het **elfde toneel** gebeurt er iets bijzonders; door het verloop van de gebeurtenissen heeft Gennadi zich opgeworpen als een man die zijn hand in het vuur steekt om Raisa en het woud te helpen. Deze overmoedige daad levert hem een hoge status op in het gezelschap. Vooral Alexis ziet in Gennadi een figuur die op het landgoed ontbreekt; een man die orde schept en het landgoed tegen oplichters beschermt, iemand zoals hij zelf wil zijn. Dit alles is het resultaat van de manier waarop Gennadi op gaat in zijn rol (eigenlijk is hij zelf een oplichter). Hij wordt echter de dupe van deze rol. Wanneer Raisa hem, in het bijzijn van iedereen, een som geld aanbiedt om haar schulden te vereffenen, kan Gennadi niets anders doen dan dit offer te weigeren.

Voor Gennadi is de verleiding van zijn eigen leugen te machtig; liever de trots die de leugen hem oplevert behouden, dan te moeten toegeven dat hij te kort heeft.

Aan het einde van dit bedrijf geeft Raisa duidelijk te verstaan aan Alexis dat al het geld dat in haar doosje zit voor hem bestemd is.

Vierde bedrijf – de blik van het tekort

Arkady heeft Alexis door; hij zit achter het geld van Raisa aan. In het **eerste toneel** leidt het tekort aan geld tot een ruzie tussen Gennadi en Arkady. Dat Gennadi het aangeboden geld weigerde kan Arkady niet verkroppen.

Arkady heeft een afspraakje met Oeleta. Dit blijkt uit het **tweede en derde toneel**. Arkady's hypothesen over het geld van Raisa worden door Carp's verhalen bevestigd. In het **vierde toneel** verradt Arkady aan Oeleta dat hij en Gennadi eigenlijk acteurs zijn.

In het **vijfde toneel** vindt een tweede geheime ontmoeting tussen Pjotr en Aksinja plaats. Deze verloopt heel wat minder hoopvol dan hun eerste ontmoeting. Aksinja wordt overmand door een diepgaande levensmoetheid. Ze heeft zelfmoordplannen.

In het **zesde toneel** kan Gennadi Aksinja overhalen om actrice te worden. Zo kan ze haar zelfmoordplannen uit haar hoofd zetten. Het lijkt alsof het wegluchten van het landgoed een belangrijker doel is dan haar liefde voor Pjotr.

In het **zevende toneel** komt Raisa via Oeleta te weten dat Aksinja niet op haar kamer is en dat Gennadi een acteur is. Raisa kan beiden zonder problemen de deur uitzetten. Ze handelt nu heel snel; in het **achtste toneel** verklaart ze haar liefde aan Alexis.

Arkady is ongetwijfeld het centrale personage in dit bedrijf. Vanaf zijn aankomst op het landgoed, is hij als het ware een voortdurende aanwezigheid. In het vierde bedrijf ziet en hoort hij zo goed als alles. Het feit dat zijn collega acteur (die hij als een vriend beschouwd)

zo opgaat in de macht van de schijn, choqueert hem zo erg, dat hij een reeks van onthullingen in gang zet. Hij zorgt ervoor dat Gennadi begint te twijfelen aan Raisa's goede bedoelingen en dat Raisa te weten komt dat hij en Gennadi acteurs zijn.

In de blik van Arkady breekt de spiegel. Het spiegelspel om de schijn hoog te houden om de realiteit te verbergen, wordt door hem doorbroken. Arkady, die niets bezit, zelfs geen papieren waarmee hij zijn legitimiteit zou kunnen bewijzen, die dus als personage samenvalt met het tekort, opent met zijn blik de mogelijkheid om de waarheid te laten verschijnen.

Vijfde bedrijf – de ontmaskering als een acte manquée

Alexis Bulanov is de grote overwinnaar van het stuk; nu hij zeker is van Raisa's liefde, neemt hij onmiddellijk de touwtjes op het landgoed stevig in handen (**toneel één**). In **toneel twee** zorgt hij ervoor dat Gennadi niet in de buurt van Raisa komt. Raisa en Alexis zijn nu een echt koppel (**toneel drie**).

In **toneel vier** onthult Raisa haar trouwplannen met Alexis aan Aksinja. Raisa wil Aksinja zo ver mogelijk wegsturen omdat ze bang is dat er iets is (iets geweest is of iets zou kunnen ontstaan) tussen haar en Alexis.

In **toneel vijf** krijgt Gennadi zijn geld (1000 roebel). Hij eist het op en Raisa geeft het. Hij onthult ook dat hij Aksinja meeneemt en een actrice van haar gaat maken. Arkady en Gennadi hebben geld. Ze gaan eerst lekker eten (**toneel zes**).

In **toneel zeven** wil Aksinja afscheid nemen van Pjotr. De scène eindigt wel hoopvol; Pjotr's vader heeft nog wat afgedaan van de bruidsschat die hij vraagt. Aksinja wil nog een laatste poging doen bij Raisa om het geld te bemachtigen. Ze krijgt hulp van Gennadi.

Alexis wordt door Raisa aan de plaatselijke burgers voorgesteld als haar toekomstige echtgenoot (**toneel acht**).

In **toneel negen** weigert Raisa opnieuw een bruidsschat aan Aksinja te schenken. Gennadi geeft zijn eigen geld aan Aksinja en schenkt haar zodoende een leven met haar geliefde. Door dit te doen ontmaskert hij de schijnwereld waarin Raisa als een zon centraal staat.

Zowel voor Aksinja als voor Raisa loopt het goed af; ze kunnen beiden met hun geliefde trouwen. Alexis Bulanov, de opportunist, wint het landgoed. De twee acteurs eindigen met wat ze begonnen zijn; tekort. Einde van een burgerlijk blijspel? Eind goed, al goed. Dat het stuk in zijn structuur soms geforceerd en kunstmatig overkomt, ligt allicht aan de tsaristische censuur. Door de negentiende-eeuwse stijlkenmerken van de burgerlijke komedie (die bij momenten sterk doen denken aan opera buffo), schemert een ander verhaal door. Een verhaal over het egoïsme en de leugenachtigheid van de bourgeoisie die de liefde en de jeugd vertrapten. Het is alsof er onder het groene bladerdak van het woud een kwalijke geur van verrotting hangt. Die kwalijke geur is het spoor dat ons naar de 'oerversie' van *Het woud* kan brengen. Natuurlijk is die geconstrueerde 'oerversie' een fictie, gebaseerd op intuïtie, toch is het onderzoeken van deze hypothese meer dan de moeite waard.

Arkady lijkt in dit opzicht een interessante figuur. Dit personage laat tegelijk een actualisering en een modernisering toe. Stel dat je het stuk bekijkt (beleeft) vanuit zijn stand (oog) -punt.

Het oogpunt van iemand zonder papieren, die illegaal is. Hoe kijkt zo iemand naar onze westerse rijkdom, wanneer zijn hoop op een beter leven dag in dag uit wordt ondermijnd omdat hij administratief wordt uitgesloten? Dat is letterlijk de positie van Arkady in *Het woud*. Het woud kunnen we dan lezen als een moderne metafoor van de grote stad. De macht van de grote bouwfirmas en projectontwikkelaars weerspiegelen de moderne Vosmibratovs. Het grote onbehagen en het verstikkende ritme van de grote stad verwijzen naar het isolement en de verlatenheid die Aksinja (de jeugd) voelt in *Het woud*. Een woud van staal, beton en glas?

Dé vraag die blijft boeien; hoe zag het stuk eruit vóór het door de tsaristische censuur werd herschreven? In *Het woud* schemeren tal van vragen door die zo'n dertig jaar later door Tsjechov hernomen worden; de levensmoetheid en de hunkering naar het andere (Nina in *De Meeuw* en de zusters in *Drie zusters*), de schijnwereld van de bourgeoisie (Arkadina en Trigorin in *De Meeuw*), het opportunisme van de zakenwereld (Lopachin in *De kersentuin*) en het doorprikken van de schijnwereld van de burgerij (Kostja in *De Meeuw*, Wanja in *Oom Wanja*).

De tsaristische censuur maakt van de ontmaskering in het laatste toneel een acte manquée, waardoor de personages in laatste instantie hun afspraak mislopen. De ontmaskering gebeurt maar half. Een halve ontmaskering is geen ontmaskering. Hierin openbaart zich de uitdaging die *Het woud* stelt: kunnen we de ontmaskering waar (volledig) maken?

Het stuk heeft dan ook meer weg van een (mislukte) vaudeville. Ongetwijfeld een tekst waar Verdi een mooie opera van had kunnen maken. In *Het woud* ontkiemt het moderne theater waarmee Tsjechov de twintigste eeuw inwijdt.

Wat wilde Ostrovski?

De tsaristische censuur dwong Ostrovski tot het herhaaldelijk herschrijven van het einde van *Het woud*. De autoriteiten waren niet akkoord met hoe Ostrovski zijn verhaal liet eindigen. We kunnen er alleen maar naar raden hoe hij dan wel dit einde zag. Er is geen eerste versie van *Het woud* bewaard gebleven. Tenzij deze ooit nog ergens in Rusland opduikt. Algemeen stelt men dat het stuk gecensureerd werd omwille van zijn kritiek op de schijnheiligheid van de burgerij. Maar deze stelling is toepasbaar op bijna alle gecensureerde literaire werken van de laatste driehonderd jaar.

De hierboven vermelde vraag blijft dus onbeantwoord. Wat wilde Ostrovski eigenlijk? Wie de bestaande versies leest, ontkomt niet aan de indruk dat Ostrovski méér wilde dan alleen maar een komedie schrijven. Hij heeft als auteur niet voor niets het pad geëffend voor Tsjechov en Gorki. Ook al hebben we te maken met een aantal typische komedie personages (het duo Gennadi - Arkady bijvoorbeeld), we blijven met het gevoel zitten dat er meer drama in Ostrovski's bedoeling zat.

De sleutel ligt, denk ik, bij Aksinja. Het jonge meisje dat verpletterd wordt door twee werelden, de oude en de nieuwe. Enerzijds is er de tanende macht van een aristocratische bourgeoisie; de wereld van Raisa, haar tante. Een wereld waarin uithuwelijken heel normaal is als het er op aankomt het familiebezit te vergroten of in stand te houden. Anderzijds is er de aantrekkingskracht van de grote stad die onder het pompende geweld van de industrialisatie een jonge generatie vol dromen over een nieuwe wereld naar zich toe lokt. Aksinja hoopt door de liefde haar dromen waar te maken; ze wil met de zoon van de buurman wegvlugten naar

de stad. Wanneer haar die kans echter wordt ontnomen, wil ze zelfmoord plegen. En dat zou ook gebeurd zijn ware het niet dat Gennadi haar redt. Hij overtuigt haar om haar leven te wijden aan de kunst van het acteren. Het is die sprong in de plot die nogal drastisch overkomt en het geheel nogal dwangmatig in het keurslijf van de komedie dwingt.

Mijn intuïtie volgend denk ik dat Ostrovski haar oorspronkelijk wilde laten sterven. Stel dat haar zelfmoord lukt? Deze daad zou de dramatische spanning naar een totaal andere climax hebben gedreven. Hoe zou Raisa op die zelfmoord reageren? Wat zou Gennadi doen? En Pjotr, Aksinja's geliefde?

Het oog van de kunstenaar ontsnapt aan elke vorm van censuur

In de wereld die Ostrovski schetst is het de kunstenaar die de hypocrisie van de burgerij ontmaskert. De acteur Gennadi mag en zal de waarheid spreken. De dubbele positie die Gennadi hiervoor inneemt maakt hem tot een bijzonder interessant personage.

Om deel te kunnen nemen aan de hypocriete bourgeoisie van Raisa speelt hij de rol van gepensioneerde militair. Hij speelt toneel, niet in theater, maar in de echte wereld. Zijn rol wordt niet als toneel herkend. Hij liegt de anderen dus een ander bestaan voor. Hij wil niet dat ze weten dat hij maar een acteur is. En zijn tante gelooft hem. Wanneer hij ontmaskerd wordt als acteur, zal ze hem radicaal laten vallen.

Ostrovski speelt hier een handig spelletje met de censuur. Hij laat zien dat je door toneel te spelen in het echte leven aan elke vorm van censuur kunt ontsnappen. Je anders voordoen dan je werkelijk bent als een soort overlevingsprincipe. Maar belangrijk in dit opzicht is de positie van Arkady.

Arkady is ook een acteur. Hij heeft echter geen papieren, is dus illegaal. Hierdoor verliest hij elk recht van spreken. Hij mag alleen doen wat Gennadi hem opdraagt; zijn knecht spelen. Arkady's zwijgende aanwezigheid is het sublieme punt van waarheid die Ostrovski aanbrengt. Arkady is in de belangrijkste sleutelscènes aanwezig. Een zwijgend oog dat toekijkt. Een oog dat ziet en weet wat niet gezien en geweten mag worden. Een oog dat ontsnapt aan elke vorm van censuur.

Het lijkt alsof Ostrovski met Arkady een personage creëert waarmee hij tegenover de tsaristische overheid te kennen geeft dat, wat zij ook verbieden, er altijd kunstenaars zijn die zien wat niet gezien mag worden. De kunstenaar is zodoende het oog dat aan elke vorm van censuur ontsnapt.

Alain Pringels, dramaturg Toneelgroep De Appel